

जगती

जगद्धा

जगद्धा

अकारखान्तःस्यकारखान्तो ऋषय इत्युक्ता
वर्धादिरवन् विर्जातः । च, जचति । शु च,
जचति । इति दुर्गाहावः ।
जचन्, जौ, (जच + भावे ल्युट् ।) भवन्म ।
इति हेमचन्द्रः । ३ । ८७ ।
जच्चाः, पुं, (जचति भवयति शरीरं नाशयती-
त्यर्थः । जच + बाहुलकात् मन् ।) जच्चा । इत्य-
मरटीका । (कैपित् तु “अस्तिस्तुष्टुसिति ।”
१ । १३६ । उणादिसूत्रेण यच्च पूजायामिति
घातोर्मेनुप्रत्ययनिर्देशात् अन्तःस्यकारादिरिति
मन्वन्ते ।)
जच्चा, [न्] पुं, (जचति भवयति शरीरं
नाशयतीत्यर्थः । जच + “सर्वघातुभ्यो मनिन् ।”
उर्वा । ४ । १४४ । इति मनिन् ।) यक्षरोगः ।
इत्यमरटीकायां भरतः ।
जगच्चुः, [सु] पुं, (जगतां भुवनानां चक्षुरिव
प्रकाशकत्वात् ।) छ्यंः । इति हेमचन्द्रः ।
२ । १२२ । (यथा, काशीसूक्ते । ४६ । ४४ ।
“इति काशीप्रभावश्चो जगच्चक्षुसोऽसुदः ।
क्षत्वा द्वादशघालानं काशीपुण्यां अवस्थितः ।”)
जगत्, जौ, (गच्छतीति । गम + “द्वुतिगमिञ्चो-
तीनां द्वे च ।” ३ । २ । १३८ । इत्यस्य वार्ति
इति त्रिपि दिक् च “गमः जौ ।” ६ । ४१० ।
इति मजोषे तुक् ।) विन्म । तत्पुण्यावः ।
जगती २ लोकः २ पिठपन् ४ भुवनम् ५ । इत्य-
मरः । २ । १ । ६ । विठपन् ६ । इति तट्टीका ।
(यथा, मङ्गः । १ । ५२ ।
“यदा स देवो जागर्ति तदेदं चेतते जगत् ।
यदा जपति शान्तात्मा तदा सर्वं निमीलति ।”
गच्छति इतस्ततो वातीति ।) वाचौ, पुं । (गच्छ-
न्वन्तिन् जीवा इति । महादेवः । यथा,
महाभारते । १३ । १० । १५१ ।
“विहृत्तो तुल्यतेषां श्रीमान् श्रीपद्वी जगत् ।”)
जग्मे चि । इति मेदिनी । तै, १०८ ।
जगत्कर्ता, [क्त] पुं, (करोतीति । क्त + कृप् ।
ततो जगतः कर्ता कारकः ।) ब्रह्मा । इति
हेमचन्द्रः । २ । १२६ ।
जगत्प्राणः, पुं, (जगतां विन्ध्यजीवानां प्राणो
जीवनम् ।) वायुः । इत्यमरः । १२ । १ । ३५ ।
जगत्प्राची, [न्] पुं, (जगतां भुवनानां प्राची
कर्मादृश ।) छ्यंः । इति हेमचन्द्रः । २ । १२२ ।
जगती, जौ, (गच्छति कार्यत्वात् नष्टा भवतीति ।
गम + “वर्तमाने एवदृष्टव्यमज्ञगच्छवच ।”
उर्वा २ । ८४ । इति अतिप्रत्ययेन निपा-
तनात् वाहुः । ततः शब्दतुल्यात्वात् “उमित्च ।”
४ । १ । ६ । इति ङीप् ।) भुवनम् । (यथा,
रामायणे । २ । ६६ । ११ ।
“क्षत्रेपि वागरं मुक्त्वां चक्र च यतितं सुपि ।
उपब्रह्म जगतीं तमसेव समाहृताम् ।”)
पृथ्वी । (यथा, मार्कण्डेये । ६ । २५ ।
“तमायानं ततो देवी सर्वदेवजनेचरम् ।
जगद्धां प्रातथामाव भिन्ना मुखेन वचचि ।”)

जनः । इन्दोविशेषः । इति मेदिनी । तै, १०६ ।
(या च द्वादशाक्षरा इति । यथा, इन्दो-
मङ्गल्यां १ क्षत्रके ।
“त्रिरुप् च जगती चैव तथातिजगती मता ।”
अस्या उदाहरणादीनि इन्दुःशब्दे ऋषयामि ।)
जन्वप्रम । इति हेमचन्द्रः ।
जगदमा, जौ, (जगताममा माता ।) दुर्गा ।
यथाह कश्चित् ।
“अदूरे जगदमाया शारदीयो मञ्जोत्सवः ।”
“जगदमापदद्वन्द्वमापदां चयवाधनम् ।”
इति मूलपाणिः ।
अपि च ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे ३१ अध्याये ।
“विष्णुमायां भगवतीं दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ।
प्रकृतिं जगदमां च पतिपुत्रवतीषु च ।”
जगदम्बिका, जौ, (जगतां अम्बा जननी । ततः
स्वार्थे कन् । टाप्ति अत इत्यम् ।) दुर्गा । यथा,
“दृष्टिस्थितिविनाशानां विधात्री जगदम्बिका ।
अहं सर्वान्तरस्या च संसाराख्यवतारिणी ।”
इति भगवतीगीतायां ५ अध्यायः ।
(यथा च देवीभागवते । १ । ७ । ४६ ।
“कामं क्रुत्वा वधमद्य भवेव मात-
दुःखं न मे मरुत्तजं जगदम्बिकेऽत्र ।”)
जगदाधारः, पुं, (जगतामाधारः आश्रयः ।)
वायुः । इति शब्दचन्द्रिका । जगदाश्रयः । यथा,
“कालो हि जगदाधारः ।” इति स्मृतिः ।
जगदीशः, पुं, (जगतामीश्री नियन्ता ।) विष्णुः ।
इति शब्दरत्नावली । (यथा, पाण्डे उत्तर-
खण्डे । १११ अध्याये ।
“सर्वान्तर्गमो जगदीश्वानुरमर्द्दणः प्रभुः ।”
विधाता । यथा, कुमारः । २ । ६ ।
“जगद्योनिरयोनिसं जगदग्नो निरन्तकः ।
जगदादिरनादिसं जगदीशो निरीश्वरः ।”
खनामख्यातपण्डितविशेषः । स च ग्वाणशास्-
ट्टीकाहास्यार्थवादिग्रन्थप्रणीता अस्य जन्मस्थानं
नवद्वीपः ।)
जगद्गौरी, जौ, (जगत्सु मध्ये गौरी ।) मनसा-
देवी । इति शब्दरत्नावली ।
जगद्धात्री, जौ, (जगतां धात्री विधात्री ।) दुर्गा-
विशेषः । अस्याः पूजायाः कालो विधिश्च यथा,
निगमकल्पसारज्ञानसारखते ग्रन्थे दुर्गाकल्पे ।
श्रीशिव उवाच ।
“प्रसीद जगतां मातर्जगन्निवारकारिणि ।।
अतएव महेशानि । तवाहं शरबागतः ।
तथा यत् कथितं पूर्वं तत् सर्वं च नृतं मया ।
जगद्धात्री महादुर्गा चतुर्वर्गमणप्रदा ।
तस्याः पूजाविधिदिनं कार्त्तिकं तत्र प्रकाशितम् ।
तदेव कथयेशानि । श्रोतुमिच्छामि वाच्यतम् ।”
श्रीशिव उवाच ।
कथयामि महेशान । वाचशानोऽवधारय ।
तस्याः पूजाविधिदिनं समवं भावभेदतः ।
कार्तिके शुक्लपक्षे च वा दुर्गाभवती तिथिः ।
या प्रशस्ता महादेव । महादुर्गाप्रपञ्चे ।

प्रातश्च सात्त्विकी पूजा मध्याह्ने राजसी मता ।
यायाङ्के तामसौ पूजा त्रिविधा परिकीर्तिता ।
अपयश्चादिभिर्देव । इति चैकालिकी मता ।
अथान्यत् संप्रवक्ष्यामि शब्दख्य परमेश्वर ।।
सप्तम्यादिनवम्यानां पूजाकालमितीरितम् ।
त्रिदिने त्रिविधा पूजा दशम्याश्च विवर्जयेत् ।
पूजापरैश्चि देवेश । तत्राप्यत्र विवर्जनम् ।
बोधितायाः प्रकारेण तत्र पूजा प्रकीर्तिता ।
श्रीशिव उवाच ।
त्रिसप्तम्याद्यापिनी सा तु यदि स्यान्नवमी तिथिः ।
त्रिकावे त्रिविधा पूजा कथं देया जगन्मयि ।।
कथयस्व महेशानि ! इति मे संशयो हृदि ।
श्रीदेव उवाच ।
या प्रातर्वापिनी यत्र वासरे नवमी तिथिः ।
त्रिसप्तं पूजयेत्तत्र वासरे जगदम्बिकाम् ।
सुदूर्गवापिनी चापि तत्र ग्राह्या महेश्वर ।।
एककावे त्रिधा पूजा साधको नैव कारयेत् ।
इति ते कथितं वत्सव ! किमन्यत् श्रोतुमिच्छसि ।
कथयिष्यामि तद्गन्ता तव श्रीत्वा त्रिगोचन ! ।”
श्रीपार्वत्युवाच ।
“दशम्यां बलिदानम् विविधं जगदीश्वर !।
कथं त्रिकालं पूजा वा चकारैत् परमेश्वर ! ।
श्रीशिव उवाच ।
नवमीतिथिमाश्रित्य यत्र पूजाविधिर्भवेत् ।
विविधं बलिदानम् दशम्यां तत्र सुन्दरि !।
नवमीदिनमाश्रित्य पूजाविधिरिदोदितः ।
दशम्यां बलिदानम् विविधं नात्र पार्वति !।
ज्ञानान्तवारे पूर्वं पूजाप्रकारं उक्त्वाः ।
“सुदूर्गवापिनी चापि प्रातश्चैव नवमी तिथिः ।
तद्दिने पूजनं कार्यं त्रिसप्तं वरवर्षिणि !।
त्रिकालं पूजयेत्तत्र नैककावे कदाचन ।”
अथ काव्यायनीतन्मे अष्टसप्तपिठबे ।
“कुम्भराश्रिते चन्द्रे नवम्यां कार्तिकस्य च ।
उत्सवहोदितो भातुर्दुर्गामाराध्य यत्नवान् ।
पुन्नारोग्यवत्सं वेमे लोकसाक्षिभवेव च ।
तां तिथिं प्राप्य मनुजः शनिभौमदिने यदि ।
प्रपूजयेन्महादुर्गां धर्मकामार्थमोक्षदाम् ।”
शक्तिसङ्गमन्त्रे ।
“कार्तिकस्य चिते पक्षे नवम्यां जगदीश्वरोम् ।
त्रिकालमेककालं वा वर्षे वर्षे प्रपूजयेत् ।
निर्माय प्रतिमां शक्त्या जगद्धात्र्या विधानतः ।
पूजयित्वा परदिने प्रतिमां तां विवर्जयेत् ।
एवं हत्वा चक्रवर्ती भवेत् साधकसतमः ।
पुन्नपीत्रघनेऽन्वेषंशुतास्य भवेत् पुरी ।”
तन्मानन्दे ।
“कुम्भवारे शुभादावां नवम्याम् जगत्प्रभुः ।
प्रादुर्भूता महेशानो तत्र तां परिपूजयेत् ।”
तन्मानन्दे ।
“त्रिकालं पूजयेद्दुर्गां सखेनेकाक्षरेण च ।
गानारत्नविधानेन गीतवाद्यपुरःसरम् ।
कार्तिकस्य चिते पक्षे नवम्याश्च विशेषतः ।
क्षेत्रेण साधकश्रेष्ठो क्षमेत्राजमकष्टकम् ।”